

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב שלמה כהן דוראס

לימוד ארמית בסיסית כ"כלי" ללימוד הגמרא

גורמים כלליים לקשיי לימוד הגמרא אצל תלמידים

דבר ידוע הוא, כי תלמידינו בבית הספר היסודי, ואפילו בבית הספר התיכון מתקשים בלימודי הגמרא, ובעקבות כך, אינם רוכשים חיבה יתירה ללימוד זה. הגורמים לקשיים הינם שונים, והם נובעים מסיבות שונות, נדון בהם בקצרה. ישנם גורמים הקשורים ישירות עם טקסט הגמרא, כגון: עריכתה (חוסר ניקוד ופיסוק, הגשה ויזואלית בלתי "מושכת את העין" ועוד) ותוכנה (תחושה לחוסר רלוונטיות של התכנים, תחושת זרות בדרך החשיבה החז"לית ועוד), וישנם גורמים כלליים יותר הקשורים לעולמו הכללי של התלמיד התלוי באופיו ויכולתו, ולעולם אותו הוא פוגש מיד עם סגירת הגמרא וסיום השיעור ובמהלך היום כולו - בבית הספר, בבית ומחוצה להם.

אין סיכויים רבים, שהתלמיד יתחבר ללימוד הגמרא באופן אידיאלי, כל עוד העולם הסובב, עמו הוא נפגש ברוב עתותיו ורגעיו, מודרך על-ידי רקע חווייתי שונה (מאווירה אמיתית של "תלמוד תורה כנגד כולם"), מגמות כלליות אחרות (עולם נהנתני מאוד) ותכליות שונות (עבודת ה' לעומת עבודת האדם את עצמו). אלו הם - בקיצור וללא פירוט - לעניות דעתך, הגורמים השונים לקשיי לימוד הגמרא. לאחרונה מסתמנת מגמה חיובית של חשיבה בפורומים שונים של אנשי חינוך ותורה, בעקבות סימפטומים שונים של הבעיה, וניסיון כן ואמיתי למצוא את פתרונה.

ניתוח פתרונות מוצעים

את הפתרונות המוצעים על ידי מחנכים ואנשי תורה להתמודדות עם קשיי לימוד הגמרא ניתן לחלק לפי תחומי הקשיים כנ"ל, ובאופן כללי, לשני סוגי פתרונות:

א. פתרונות העונים לצורכי "התלמיד".
ב. פתרונות העונים לצורכי "לימוד הגמרא".

ההצעות מהסוג הראשון יוצאות מנקודת מבט של התבוננות על צורכי התלמיד והתפתחותו התורנית. על כן, מציעות הן לדוגמה: גיוון רב יותר בלימוד נושאים ביהדות.

וזאת ממספר סיבות:

"בית המדרש" ו"הספרייה התורנית" שהורישו לנו חכמים מורכבים גם מלימודי "אמונה" ו"מחשבת ישראל", "הלכה" ו"מדרש ואגדה". חכמים בדרך השונים גם התמקדו בתחומי הלימוד השונים אליהם הם נוטים ובהם "לבס הפך" (כמובן, בלי להזניח את שאר תחומי הלימוד). גם לתלמידים יש להטעים ממרבית התחומים הללו מהם מורכבת היהדות, על מנת, להראות להם יהדות שלמה יותר, ועל מנת, שכל אחד ילמד ויתפתח "במקום שלבו הפך". זאת ועוד, יש לפתח אצל התלמיד יראת שמים ואמונה איתנה, אהבת תורה ואמונת חכמים, על מנת שירגיש שייכות לעולם הלימוד התורני, בכלל, וללימודי תלמוד, בפרט.

חשוב ביותר, להצלחת התלמידים בלימוד הגמרא, לימוד הרקע הכללי של לימודי היהדות, וכך להקל עליהם את ההבנה של תולדות ישראל ותרבותו, מהלכי חיי האומה ויהדותה, וזאת, על-ידי לימוד "מבוא לתולדות ישראל", "מבוא לתורה שבכתב" ו"מבוא לתורה שבעל-פה".

נקודה נוספת להדגשה, שאינה קשורה בעיסוק הלימודי, אך יש לה השפעה רבה עליו, היא האווירה התורנית-חוייתית הכללית שאופפת את התלמיד. יש להביא את התלמיד להרגשה כי הקשר לתורה אינו רק בלימודה, אלא הרבה יותר מכך, התורה היא תורת חיים שחודרת גם לרגשותיו ולרצונו. לשם כך, יש לדאוג לאווירה חוייתית-תורנית מתאימה כרקע ללימוד, על-ידי פעילות חוייתית מכוונת היטב, היוצרת שמחה והתלהבות תורנית אצל התלמיד.

פתרונות נוספים - מפורטים יותר ומפורטים פחות (הפחתת שעות לימוד הגמרא, הקבצות בגמרא וכד') - ניתנו בכיוון זה, והמשותף לכולם הוא המבט לצרכי הרוחניים-חינוכיים של התלמיד.

ההצעות הללו חשובות ללא ספק, והגיון רב עומד אחריהן. יש להרחיב את הדיון בהן, ובפירוט העניינים הנדרש, ליישומן במערכת ההוראה בבית-הספר ובישיבה התיכונית.

אולם, הצעות אלו לא עונות ישירות על הקושי בלימוד הגמרא, ואת לימוד הגמרא ספק אם "יצילו". במקביל להצעות הנ"ל יש למצוא "כלים" ו"עזרים" מתאימים אשר יכוונו וידריכו את התלמיד בלימוד הגמרא.

כאן המקום להדגיש: אין כוונתנו בהוראת הגמרא שידע התלמיד את העניין הנלמד בלבד! לימוד הגמרא עבורנו הוא מסגרת רחבה הרבה יותר של קיום "מצוות תלמוד תורה" (מה שלא מופנם אצל תלמידים רבים!). בהוראת הגמרא, שומה עלינו לדאוג לכך, שהתלמיד יהיה מוכשר ובעל יכולת לקיים מצווה זו, גם אחרי שנות

הלימוד במוסד החינוכי - לאורך חייו. בשני מישורים יש להכשירו לכך: במישור הרצוני (כני"ל) - שימצא עניין ורצון לעסוק בגמרא, ובמישור היכולת - ללמוד בכוחות עצמו סוגיה בגמרא.

גם בתחום עצם הלימוד הוצעו פתרונות שונים ומגוונים, כגון: "לימוד סוגיות בגמרא", "המחשה ואקטואליה" בסוגיות, "עריכה, וברירת סוגיות" - דילוג על סוגיות או קטעי סוגיות מורכבות, "תלמוד מתורגם" לתלמיד ועוד. חלק מהפתרונות דורש שינויים מהפכניים בעריכת הטקסט, חלקם דורשים שינויים מהפכניים בדיקטיקה של ההוראה השונה מן המקובל, ויש המציעים שינויים קלים ופחות מהפכניים.

הצעות אלו משותף אחד, והוא, ראיית המרכזיות שבלימוד הגמרא, שממנה פינה וממנה יתד, לשאר מקצועות היהדות. יש לבחון, לעניות דעתי, הצעות אלו לאור תרומתן להכשרת התלמיד להתמודד עם לימוד סוגיה בכוחות עצמו בעתיד. נראה, שכל הצעה מתאימה לרמה אחרת, ולשלב אחר בלימוד בו נמצא התלמיד, אך חשוב לזכור, כי דרך הלימוד ה"כבושה לרבים" בה יצטרך ללמוד בעתיד, חייבת להיות מוקנית לתלמיד, והיא אינה מן הדרכים המוצעות הנ"ל. בכיוונים שונים ובדרכים שונות הוצע להדריך את התלמיד בלימודו, כך שילמד ללמוד בעצמו: לימוד דרכי הניתוח והבירור בגמרא, לימוד כללי המשנה והתלמוד, לימוד של מושגי יסוד בהלכה ובתלמוד ועוד.

ארמית בסיסית כ"כלי"

אחד מן ה"כלים" הבסיסיים, שיש להקנות לתלמיד, על מנת שיעזור בו בלימוד העכשווי והעתיד שלו, הוא ידע בסיסי בארמית. למורים לתלמוד מוכר היטב המשפט הבא, השגור בפי תלמידים: "אני מבין את הגמרא שלמדנו, אבל, אני לא יודע איפה זה כתוב!"

אין הכוונה, כמובן, ללמוד את השפה הארמית כשפה, כדוגמת לימוד האנגלית ושאר השפות, להבדיל, הנלמדים בשיטתיות ועל-פי תוכנית הלימודים. הכוונה היא ללימוד בסיסי של מילות יסוד וכללי דקדוק יסודיים, שיעזרו לתלמיד לפענח את הפיסקה בגמרא בלימוד השוטף, להבין ביתר קלות וביתר דיוק את הסוגיה, ועל כל פנים, להסיר ממנו את הרתיעה הקיימת מהארמית, ובעקבות כך, מהגמרא.

נכון שעם ריבוי לימוד הגמרא וברבות שנות הלימוד, אוצר המילים של הלומד גדל, והפענוח נעשה קל יותר. אך, אין סיבה לא להסיר מכשול זה, שעומד בעוכרו של "הלומד המתחיל", כבר בתחילת הדרך, ומי ערב שירצה ויזכה ללמוד שנים רבות, אחר שהלימוד קשה, וממילא, אינו חביב עליו? להלן מספר רעיונות בעניין הלימוד הבסיסי של הארמית.

הצעות לדרכי לימוד ארמית בסיסית

לימוד שפה בכלל, ולימוד לא שיטתי שלה, בפרט (כמוצק כאן ביחס לארמית, שאינה שפה שימושית), עלול להיות חסר עניין ו"יבש" לחלוטין עבור הלומד. על כן, יש למצוא את הדרכים הנכונות והמעניינות ללימוד עבור התלמיד, ולו את המעט, שאנו מורים לו. על כן, חשוב לנצל את כוח הסקרנות ואהבת הפענוח האופייניים לתלמיד הצעיר וגם המבוגר.

א. קודם לכול, לדאוג לתת לפני התלמידים רקע כללי על השפה הארמית - מקורה, תפקידה הבינלאומי ההיסטורי, הניבים השונים שלה, דרכי מציאתה בספרות היהודית וכו'. ניתן לבקש מהתלמידים להשיג ידע זה ב"עבודת בית", בהפעלה כיתתית על בסיס חומר מסוכם או בהרצאת החומר על-ידי המורה בקצרה.

ב. חשוב להנחות את התלמידים כיצד לפענח פיסקה בארמית. יש להבהיר, כי השפה הארמית זומה מאוד לשפה העברית, והן משתייכות למשפחת השפות השמיות (עם השפה הערבית). על-פי זה, ניתן לברור את המילים הזהות לעברית (ישראל, מן, לוי), לפענח את המילים הדומות וקרובות לעברית - בכתיבה או בקריאה (בריך-ברוך, עלמא-עולם, כתןך-כתןך), ולבודד את המילים שאינן בעברית כלל (לאמטויי, צלותא, סגידנא). כעת, המלאכה קטנה, ואולי, קלה יותר. יש לנסות להבין את המילים, הבודדות שנותרו בלתי מפוענחות, על-פי, ההקשר במשפט השלם, ובסוף בשעת הצורך, לגשת אל המילון הארמי-עברי (לגבי השימוש בו ראה להלן).

ג. מומלץ מאוד ללמד את התלמידים כמה כללי יסוד מצויים מאוד בארמית, שיעזרו להם במלאכת הפענוח. הכוונה היא, לדוגמה, לאותיות מתחלפות (ד-ש, ס-ן, ש-ת ועוד), למילות קישור (ק/"קא" שהוא פועל עזר להווה), סיומות נפוצות (א - כחלק מהמילה או כה' הידיעה, סיומות הטייה: לרבים הווה - גא, לנסתרים - ון וכד') ועוד.

ד. דרך יעילה, ומעניינת גם יחד, ללימוד הארמית הוא, דרך **פענוח ותרגום של קטעי תפילה** (כגון: תפילת "ברוך שמיה" שלפני הוצאת ספר תורה מההיכל, ממנה הובאו הדוגמאות לעיל) שירה (כגון: השיר "י-ה ריבון עלם" המושר בשולחן שבת), וכדומה ("קדיש", "יקום פורקן", "חד גדיא" ועוד ועוד), שהתלמידים מכירים. אחר הפענוח והתרגום, או במקביל אליו, ניתן להעסיק את התלמידים בהוצאת כללי יסוד ובתרגול פענוח המילים (כני"ל).

אפשר לתת לתלמידים את הצילום של הקטע ותרגומו המדויק לעברית - בשני טורים זה לעומת זה - ולחבר עליו עבודת כיתה. לחליפין - לפענח יחד את הקטע הארמי הכתוב בלוח, וכיוצא (ראה דוגמה בנספח).

כך אפשר "להרוויח", דרך אגב, את ההבנה בתפילה (ולעתים, את התפילה ה"מסובכת", שלא נאמרה עד כה) או בשיר וכד'. הלימוד נוח וטבעי יותר ללימוד בגלל שהקטע, אומנם לא מובן, אך, מוכר לתלמיד.

ה. אחת מהדרכים, השימושיות והידועות, בהוראת הארמית היא: הכתבות או חידושים על מילים בארמית. את ההכתבות ניתן לעשות על מילים מתוך הסוגיה הנלמדת בגמרא. יש בשיטה זו יתרון של "עובר לסוחר": המילים שהתלמיד לומד משמשות אותו מיידית, והוא רואה אותן בהקשרן בסוגיה. לעומת זאת, יהיו מילים חשובות ובסיסיות לידיעת השפה, שייתכן ולא יתקל בהן בסוגיות אותן לומדים, יתקל במילים נדירות וחד-פעמיות, שאינן עקרוניות לביסוס הארמית שלו או במילים שמופיעות בהטייה נדירה, שלא בצורתן הרגילה.

אפשרות אחרת היא, לימוד שיטתי של מילות יסוד קבועות מראש. עליהן לעשות את ההכתבות או החידושים ב"מנותק" מלימוד הסוגיא בגמרא. רק כשנתקלים בסוגיית הגמרא במילה מן ההכתבה או בהטייה שלה - יש הזדמנות לחזור ולהדגיש אותה בהקשרה.

החסרון של שיטה זו הוא, שאין שימוש מידי בלמד. על כן, יש צורך בחזרות ובשינון (בהכתבות חוזרות) על אותן מילים. היתרון שבשיטה זו הוא, שהתלמיד נתקל במילות היסוד באמת, שבהן ובהטיות שלהן נתקלים בסוגיות השונות לרוב. לצורך ההבהרה נגדיר, כי מילות יסוד הן המילים המופיעות לרוב בסוגיות השונות, המילים הבסיסיות והפעלים הנפוצים, וכמו כן, מילות מפתח לחלקי הסוגיה (כגון, לציון מקור: תנן, תניא וכו', לציון שאלה: בעי, בעיה, מתקיף וכו', לפתיחת נושא: גופא וכו').

את המילים הבסיסיות יש לקבץ ולתת לפני התלמידים באופן מרוכז ומסודר, ולהקציב להם את תדירות ההכתבות וגודלן. וכך, באופן שיטתי וממוסד להוליכם לקראת היעד של לימוד "כך וכך" (להערכת כ-250) מילים בסיסיות.

ג. כלי חשוב נוסף העומד לרשות הלומד, שאין תלמידים, וגם לא מורים, מרבים להיעזר בו הוא "המילון הארמי-עברי". ייתכן, מפני שאין מטילים על ההורים לקנות את המילון במסגרת רכישת ספרי הלימוד, וייתכן, מפני חוסר הידיעה של תלמידים בשימוש במילון. כך או כך, יש למצוא את הפתרונות לבעיות אלה: על-ידי קנייה מרוכזת של מספר מילונים כיתתיים, השאלת מילונים מספריית בית הספר, צילום "מילון בסיסי" כערכה לכל תלמיד וכיוצא בפתרונות אלו, על מנת, ללמד את התלמיד להשתמש ב"כלי" זה שישמש אותו כשילמד ללא עזרת מורה, המתרגם לו מילים ארמיות. (פתרון נוסף שמוצע, אם כי מורכב יותר, ואולי, יעיל פחות הוא, עריכת מילים ארמיות שנתקלים בהן ותרגומן ב"מילון אישי"). אגב כך, ירוויח התלמיד לימוד של שימוש נכון במילון ארמי (ובשימוש במילון, בכלל). למותר לציין, כי את הלימוד של השימוש במילון, ובפרט בשפה זרה כבנידון שלנו, יש לעשות בדרך של תרגול והפעלה מעניינת ומושכת. אם לא כך - כל הלימוד יהיה חסר עניין לתלמיד, ואולי גם, חסר תועלת.

ד. רקע כללי, כללים בסיסיים ומילון למילות יסוד לשפה הארמית ניתן למצוא בספרות עזר, ממוקדת ולא מועטה, הקיימת בנושא - החל באנציקלופדיות כלליות, מילונים שונים ל"ארמית-עברית", ספרים שנתחברו על השפה וכלליה ופרקים בספרי מבוא לגמרא (כדוגמת ספרו של הרב ע' שטיינזלץ "מדריך לתלמוד").

לסיום אצייקן, כי אין הכוונה לשפע את התלמיד בלימוד הארמית, ולא שלימוד זה "יתפוס" נתח רחב מדי בלימודי הגמרא. את עיקר זמן הלימוד וכוחות המחשבה יש להשקיע בלימוד הגמרא, אלא, שיש לתת את הדעת, מעת לעת, לגוון את לימוד הגמרא ברכישת "כלים" שונים, המועילים בלימוד הגמרא עצמה, ובהתרעננות והשתעשעות במשחקי פענוח ותרגום של קטעי גמרא.

זאת ועוד, יש לזכור ש"כלי" זה הוא אחד העוזרים בלימוד, אולם, יש לנקוט בו בנוסף לשאר "כלים", על מנת, להשיג את מטרת הלימוד.

נספח א'

י-ה רבון

עיין היטב בשיר "י-ה רבון" ובתרגומו העברי - שורה מול שורה- וענה:

1. מילים בעברית.
2. מילים הדומות לעברית.
3. מילים ארמית, שאינן דומות לעברית.

תן דוגמאות ל- 5 מילים מכל סוג.

					מילים בעברית
					מילים דומות
					מילים ארמית

2. תן דוגמאות מהשיר לכללים הבאים:

- א. אות ת' מתחלפת באות ש' (בעברית): 1. _____
- ב. אותיות י-ה בסוף מילה משמעותן נסתר (ו', הוא): 1. _____ 2. _____
- ג. ון במשמעות של נסתרים (הם): 1. _____ 2. _____
- ד. 1. א' בסוף מילה משמעותה ה' הידיעה בהתחלה: 1. _____ 2. _____
2. א' בסוף מילה שאיננה במקום ה' הידיעה בהתחלה: 1. _____ 2. _____
- ה. 1. בארמית משמש במקום ון, ו, ו, ו: 1. _____ 2. _____
- ו. המילה "ד"י" או "ד"ך" בארמית: משמעותם "ש" או "של": 1. _____
2. _____ 3. _____ 4. _____

בהצלחה !!!

נספח ב'

תוכנית ה"מאה" (100 מילות יסוד בארמית)

המטרה: לימוד 100 מילים בסיסיות בארמית.

חלוקת החומר: יחידות של 10 מילים חדשות כל שבוע לימוד.

זמן משוער: 12 שבועות.

דרך הביקורת: כל יום א' (שאחר שבוע לימוד) הכתבה על 10 המילים החדשות. אחר לימוד של 30 מילים - בוזן על כל המילים. אחר לימוד 100 מילים - מבחן מסכם על כל המילים. סה"כ: 6 הכתבות, 3 בוזנים, 1 מבחן מסכם. * כל מילה נוספת מה"בוזוס" - מוסיפה נקודה במבחן.

הערכה: ציון בתעודה בציון המקצוע "ארמית". תעודות הערכה למצטיינים (ציון 90 ומעלה).

רשימת ה"מאה"

- המילים שברשימה הן מהבסיסיות המופיעות בתלמוד.
- המילים ברשימה מופיעות בצורה השגורה ביותר בתלמוד. אך, הן מופיעות בצורות שונות.
- להבנת מילה ארמית בתלמוד מומלץ: 1. לבדוק זמיון בינה למילה בעברית. 2. להבינה לפי ההקשר במשפט. 3. שימוש במילון על-פי שורש המילה.
- בחיפוש מילה ברשימה - חפש 1. את המילה. או 2. מילה הכתובה באופן דומה (על-פי שורשה).

נספח ג'

הכתבה בארמית - מספר 1

הכתבה בארמית	
ארמית	עברית
1. א...	
2.	דרך
3. אורח ארעא	
4.	התורה
5. אזל	
6.	האם..?
7. אי	
8.	האזר
9. איכא	
10.	אמור

לבונוס

ארמית	עברית
1. סגי	
2. סגי \ סוגיה	
3. סהדא\סהדווא	
4. סיפא	
5. סלק	
6. עבד	
7. עובדא	
8. על	
9. עלמא	
10. פלגא	

בהצלחה !!!